

BENETAZKOA ETA ASMATUZKOA JON MIRANDEREN IDAZLANETAN

Txomin Peillen

Gure unibertsitari basa-hizkuntzan, Errealitatea eta fikzioa izenburua jarriko nion, gaurko ikerketa honi. Ez hala egiaz, ez dut aurretik hitzen mugatzeko lanik hartuko.

Jon Miranderen benetako gizartea

Gaur aipatzera noan obra, duela hogeitabost-hogeitahamar urte, idatzia izan da. Idazlea euskaldun berria, Parisen jaioa Parisen hilgo dena. Proletari sendikoa izanik ere, batxiller mailara iritxi zen. Berikasketa bidez berezko kultura eta mintzaira ezagutza zabala erdietsi zuen. Lanbidez Finantzetako Ministertegian karguduna izan zen.

Gure gizonaren bereizitasun nabarmenak izan dira: Lehenbizikoz ez da sekulan Euskal Herrian bizitu; halaz ere euskal kultura ta gure herria ezin hobeki ezagutzen zituen. Bigarrenik abertzaletasunak du euskalzaletu. Hirugarrenik kaletar hutsa zen, nahiz hiritar izatea ez zuen ikurrin baten legean erabiltzen. Laugarrenik Europako kultura gehienak ezagutzen zituen, hamalau bat hizkuntza irakurtzen zituelarik eta bederetzi hitzegiten, neerlandara, bretoin edo breizhara, alemanara, euskara, galesa edo kumroera, frantsesa, inglesa, italianoa.

Erosotasun txapienekin bizi izan da: dirua, ohoreak, diplomak, kontsumagailuak mespretxatzen baitzituen. Politika kolore ta

hizkuntza mota askotako adiskideak zituen: paristar, bretoin, euskaldun Parisen, eta atzerrian Irlandar, Galestar, Flamendar, Neerlandar, Alemandar.

Horrez kanpo, nekez jasaiten, sufritzen zuen bere ogibidea, baita gure herriaren, gure hizkuntzaren, gure kulturaren kanpoko ta barruko zapalkuntza ere; horiengatik, bere depresio eritasunean abertzale beroaldiak eta etsialdiak izaten zituen, eta idazlanetan askabidea. Askabide hori galtzen zuenean alkoolaren ihesbidera bermatzen zen. Gizarte ingurumen horren errealitatea bere obran nola sartu zen jakiteko, bere bizitzaz dakidanaz, bere idazlanetaz eta idatzi zizkidan eskutitzetaz baliatuko naiz.

Errealitatearen ustegabeko urruntasuna, nahigabeko urruntasuna

Berak argi ta garbi esanik ez zela materiazalea, baina ispirituazalea, harentzat benetako mundua da gure gogoaren lanaz arkitzen eta erabiltzen ditugun Izadiaren legeak; horregatik giza jakintzetan parapsikologiari leku handiena emaiten zion ta frantses eskolako Descartes-en gogamenak eta ustekizunak osoki baztertzen zituen, huna Miranderen hitzez:

“Oraingo jakintzaren aita dugun Descartes, eskolastikuen metafisikari aitzi oldartzen ikusten dugu eta haren ondotik Argi-Mendeko frantses jakintzaleak. Adimen jauresle haiek zentzupera eror ditekena bakarrik dute egiaztat hartu nahi, Izadigaindikoa ukatzen dute zeharo, jakina eta Elizaren lehengo uster a bihurtzen dira...(J. Mirande Idazlan hautatuak, Tx. Peillen-ek prestatua, Gero, Bilbao 1976, 310.orrialdean)

Jon Mirandek, beraz, ezin zuen munduaren ikuspegi hori inñolaz ere onar, baina halere jakintza mailan geldituz, Leibniz, Freud eta Jungen ekarpenak ditu aipatzen, honela dio gure idazleak, subkonziente edo berjakintzapetiko delakoaz mintzo:

- a. *Berjakintzapetiko arrunta; guti gora behera, Freudena, zapaldu behar ditugun gorputzaren griña eta irrika txarrez eratua.*
- b. *Berjakintzapetiko gorena (berjakintza gaindikoa esan genezaioke); oso bestelakoa, gure benetako nortasuna da eta gure egiazko "ni" a; gorputza hil ondoan han dugu bizi bai eta gorputza sortu aurrean ere, Geley-ren ustez. (J. Mirande, aip. lib. 348.orrialdean)*

Palingenesis-aren sineste horrek lagunduko gaitu Miranderen lan asko ulertzen. Ez dakit gure idazlea, benetan berpizkunde horren faboreak izan dituen, baina gure artean aipatzen dugun bitartean ez dago hilik. Bere balore handiena, beharbada, errealitateaz urruntasun hortan dago, bere borroka ez delarik lekuko izatea baina literatura egitea. Hona zer dion berak:

- “ *Orain artean, politikan nuen antikonformismuaren ikurriña erabiltzen eta aitortu behar dut orain artean ez dudala deus onik irabazi.*
- “ *Nahiago dut orain literatura hutsean lan egin bainan ikusten badut izpiritu aske batek ezin zabal ditzakela bere ideiak moralari eta antzeari buruz euskaldunen artean erdara batean idatziko dut hemendik aurrera. (Txomin Peillen-i idatzitako eskutitza 1959-2-24, aipatu liburuan, 194.orrialdean)*

Beraz Mirande ez da orduko kontzientzia baten mirail ta ispillu izan nahi. Badirudi gure idazleari errealitatea, eskultorari harria den bezala zaiola eta xedea literatura hutsa. Garaiko errealitatea inposatua, euskal kulturaren Baserriren ta Orixen mundua zen eta Miranderen ukapena, *Haur Besoetakoa* nobelan irakur liteke:

- “ *Berak ez zituen (jende) bakunak besteak baino gehiago ez gutxiago erdeinatzen... Lenenago, maite ere izan zituen, bere arbasoen etxe zahar horretara egotera etorri zenean aita-amen heriotzaren ondotik, eta herrikoi izatera saiatu zen: haren saiatze horrek ez zuen ordea ondorio onik izan,*

beregisakoegi zelako - agian-barka ez ditekeen bekatu bakarra! (Lib. aip. Lur argita. Donostia 1970, II.orrialdean)

Orduan, kaletar, hiritar, paristar izateak benetako Euskal Herria gandik urruntasuna ematen bazion, moral herrikoiairen arbuiazte horrek urruntzenago zigun, bai, euskaldunek beren buruez eman nahi zuten irudi ohoragarriaz.

Benetako munduaren erakusteko trabak

Garaiko euskal idazle guziak, orduko kultura baldintzek lotu gaituzte eta sortutako hasarrearen bidez, gure filosofia ta etika ideiak nobeletan azaltzera eramane. Joera hori oraindik Berasategiren *Hiltamuzko llantuak* nobelan ageri dago. Miranderen garaian, Txomin Agirrereren ikuspegia, haren pedagogia, haren gizarte ereduak buruzagi zirelarik, gure zuberotar idazleak Agirrereren aldarantzizkoa egin nahi izan zuen, eta horregatik ideia astraktu batzu bere nobelan sartu:

Hona zer dion gure idazleak, idatzi zidan eskutitz batean:

“ *Irakurle izpiritu zabal geiago balira oraindik! Bainan berriz ere gure erritarren konformismuak nazkaturik naduka* (J. Mirande, Lan hautatuak, Bilbon 1976, 192.orrialdean)

Orduan, euskaldunen herri konzentzia orokorra demokrata ta giristino baitzen, bazekien nolako oztopoak edukiko zituen euskaldun zintzoen gandik; hortakotz bere nobelan - ez hala ipuiñetan - euskal errealtatearen baloreak ukatzen ditu. Eta zuzendu zidan eskutitz batean, bere *Haur Besoetakoa*’z mintzo berriz iharduten du:

“ *Hanbat gaisto gure herriko zintzo eta zuzenak ene bi protagonisten maitasun bere-gisakoa kondenatzen badute. Niketz inguruan ditudan jendeen konformismuaz aserik nago eta gudu egin nahi diot* (J. Mirande lib. aip. 192.orrialdean)

Halare, euskal irakurlea gogoan, eta benetako euskal gizarte horri gogor egiteko Mirande-k ez du - ondo ezagutzen zituen, Kafka, Joyce eta beste idazle absurduen - bidea hartuko, ez eta haien gisa hizkuntza zaharra baztertuko.

Miranderen berezitasunak

Europako nobela gehienek, eguneroko bizitza eta gizarte berekoi konsumitzailea daukate kondagai. Gainera, Mirandek bere nobela idatziz geroztik, Frantziako nobela berria agertu da, gauzek jendeen lekua hartuz, gizarte hori absurduraino erakutsiz. Erdainu, mespretxu berdinarekin, alderantzia hartzen du, gaurkotasunaren behargabeko salgaiak kondagaietik baztertuz, garaiko moralaren zurikeriekin batera. Honela mintzo zaigu *Haur Besoetakoa*-n gizonaren ahotik:

“ Beti ere lan gabe bizi izanez, gurasoek utzi zioten diru apurra janaz haren senitarteko gizon langile zintzoak aberasten ari zirelarik (li.aip. 6.orr.)

Nobela berdinean garbiki dio, gizonaren ahotik:

“ *Bere irrikiari amore emanaz, bazekien bere hondamendira lihoakela, bere erruz...hala ziotson gizarteko eginbideak, bederen.* (lib.aip. 9.orrialdean)

Halazere bere gizonaren bitartez idazleak bere pagano ikuspegia ezagutarazten digu, dionean:

Hark ere sinesten zuen: -hobe dela sehaskan dagoen inutaurrari lepoa tinkatzea, norberaren bihotzeko nahikari bakar bat itotzea baino” (lib.aip. 7. orrialdean)

Bai, sortzez, bizitzez langilea, herrikoia izan arren Mirandek ez du literatura herrikoirik egin, delako literatura, izan dadin pertsolarien artean, izan dadin antzerkian, kontserbakoia izan delakotz, gehienetan; baina berdin esan genezake, zorionez, eskola handirik gabe, unibertsitate gabe, burjes giroa gabe, idazle handi

izatea ardietsi dutenak baditugula, hala nola garai hartako, Gabriel Aresti, Jon Etxaide, Jon San Martin ta Jon Mirande, konformagaiztasunaren lau seme ta hiru adiskide. Halaxe Europa gehiengan, proletarioek burjes baloreak beretuz ez baldin badute itxaroten zen literatura iraultzarik egin, gure herrian behintzat, langileek eta langile semeek zeregin handia izan dute.

Benetako munduaz, nahizko eta jakinaren gaineko urruntasuna.

Jon Mirandek errealitatearekin hartu zuen urruntasuna Gernika aldizkarian idatzitako hirur politika artikulutan agertzen da goizik, bai, duela 33. urte euskal gizarteari lehen kritika egiten ziolarik. Gorago ikusi dugu nola eta zertako oiarzun on gabez, bide hori utzi zuen eta porrot horrek minduta literatura lanari nola lotuko den.

Benetako euskal gizarteari hurbiltzeko, oztopo harrigarriena hizkuntza zen, batean aberatsegi, besteetan motzegi, batu gabea, zalantzan gipuzkera ala lapurtar klasikua erabili behar zenetz. Idaztea errealitatea kondatzeko bide zailena da, askoz errezago da zinea, pintura erabiltzea, imprimeriaren lekuneak, bateratasuna ezinezkoa egiten baitugu eta konotazioek irakurtuz asmatzen diren irudiak aldatzenago.

Miranderekin, nahiz edozein idazlerekin hizkuntza da, nonbait, errealitatea adierazteko, lehen oztopo gisa eraikitzen den lañoa; alde batetik hizkuntza soinu, *otsez* egina izanki, errealitatean gauzek hots imitagarri, soinu ihakingarri gutxi ematen digute; onomatopeia trakets batzuz kanpo, hotsekin nekez gauza guztiak adieraz genetzazke, edonola aukeratuak eta nolanahi gauzei egokituak direnaz geroz, laño horrek egiazko errealitatea eta senditzen dugun guztia adieraztetik urruntzen eta eragozten gaitu, benetakoa *begien bideez* baitugu gehienik ezagutzen.

Errealitatea ez da bat, ez orokorra, mintzairak ez baitira ez bat ez orokor eta semantikaren aldetik, munduaren ikuspegia ez baitute alor berdinetan sailkatzen. Hizkuntza batetik bestera itzultzera saiatu

den bakoitzak badaki obra bat ezin dela sekulan zehatzki bihurtzen, beraz *itzulpen errealitatea* ez dela jatorrizkoaren berdina izango.

Bigarren laño hura aski ez balitz, badakigu hitzetatik kanpo, hitzik gabe ez dela ideia zehatzik, hizkuntzalari handienek diote hitzak baino lehen dena ilunpe dagoela ta hizkuntzak dituela ideiak moldatzen ez alderantziz, beraz hizkuntza erabiltzean errealitatearen kultura ikuspegia baizik ezin dezakegu idatz; halare gure ikasketa gehienak hizkuntzaren bidez egiten ditugularik, kultur ta gizarte errealitate batean bizi gara.

Hain zuzen Jon Mirandek hizkuntzaren elbarritasun horiek kontuan harturik, bere nobelan, berritan, protagonista batek besteari bere sentimenak ulerterazteko, Schubert-en *musika* entzunerazten dio; gaiñera bere nobelaren azkenean, hitzez ezin erakuts ditekenez bere arpegi amoriotsua, protagonista batek *margolari* bati eragiten eta beste maitaleak bien erretratua eginerazten.

Horregatik hizkuntzaren hezurrekin ez gertatzeko Mirandek euskara mintzatuarekin urruntasuna hartzen du; behin gure larunbateko idaz-biltzarretan, Ibiñagabeitiari ta biei esan zigun:

“ Ezin bada, euskaraz filosofiarik idatzi, utziko dut geure hizkuntzan idaztea, eta nolnahi ere idaztea”.

Garai hartan, Nietzsche-ren giza-gaindikoaz saio bat idatzi zuen, duela hogeitahamabi urte, baina ezin argitaratuz, erre. Horrek, halere, idazten jarraitzeko kemena ta bihotza eman zion.

Argi dago, Miranderen idazlanetan dagoen etsipena, literatura atsegin bihurtzen zaiola; denbora berean, gure idazleak depresio gaitzez bere buruaren desegitea ikusten duelarik eta idazten duelarik, gure gizartearen desegitea azaltzen digu, hamazazpi urteetan Oswald Spengler-en irakurketak sartu zion baztergabeko etsipenean noizpeinka eroriz.

Ipuinak, nobeletatik bereizi behar dira. Lehenetan agertzen den jendea, gizartea, gisa batez edo bestez, ukatzen dutenak dira: edale, pederasta, lesbostarsa, pedofila, puta, lapur, hiltzaile; nobelan ordea, alkoola kaltegarri (gizona salba-igerikan ari delarik), lotsagarri,

ahalgegarri (gizona, neskaren eretzean) erakusten digu eta besteen baloreak ukatu ondoren bereak eskaintzen dizkigu gizonaren ahotik:

“ *Eta berak zekien guztia ulertzera ekarriko zuen, eskoletako programak moldatzen dituzten asto jakintsuak eskandalizaerazterainokoan. Theresa filosofia ikasten... Theresa latin eta grekoa ikasten... Theresa hark moralari eta gizarteari buruz zituen dotrina garratzak ikasten ulertzen, onartzen... (J. Mirande Haur Besoetakoa 28.orr.)*

Berdin ipuin batzu Parise girokoak baldin badira, “*Eresi kantari*” ta “*Ur bazterrean*”, euskal giroa daukate; nobela, berriz gure gizartearekin asko ikusteko du, baina asmakizun eta sinbolikaren mailean gehienik.

Hastapenean genion, nobela berriaren alderantziz ibili dela gure idazlea, Marx-ek *erosgaien fetitzekeria* zeritzaionari bizkarra emanik inguruko gauzen bazterzale dugu. Nobelaren lehen zatian: atea, iskalera, ohea Vodka botoila bat; bigarren zatian, irratia, diskua, mahaia; hirugarrenean kadira, liburutegia, liburuak, aulkia, basoa, zigarroa, zigorra, antzelanak edo margolanak. Hauien artean nabarmentzen dira kultura gauzak, liburu, disku, irрати, margolan, beste gauzak, ordea, bakarrik kanpoko edo barneko norbaitekin eztabada, nahiz borroka bat izaten duelarik, ikusten ditu gizonak eta batzutan era goganbeharturik dagoenean. Beraz hemen ere, idazlearen aukerak eta ukapenak azaltzen zaizkigu, benetako ingurumenetik urruntzen dutenak.

Asmakizuna ta garaiko giroa

Asmakizuna, fikzioa, irudimenaren ekoizpena dela esan genezake idazleak berak irudimen hori beharrezkoa baitaduka:

“ *Beste lan batzu egin gogo ditut, hortatik landa. Irudimena berpiztu zait azkenekotz eta ideia asko badut.* “Tx. Peillen-i idatzitako gutuna, *Lan hautatuak*, 192.orrialdean, 1959-2-1.ekoa).

Irudimena ta ideia, bai, behar dira fikzioan sartzeko, benetako ingurumenaz deslotzeko, gertaeren ta gertatuen artean hegan egiteko, bere fantasma ta lillurekin munduaren ikuspegia zerbait aldatzeko. Halere nekeza da etnia begiak eduki gabe, kanpoa ez ikustea, bere sorterrria, nahiz arbasoen herria ez aipatzeko; literatura txipi ta handietan hala da. Euskal litetatura bera Miranderi irudimengai zitzaion, ez lurtarra; berak zion desohoratua sentituko zuela bere burua idazteko dirurik eman balizaio; ez zen horregatik askeago izan bere idazkiak ezagutarazteko, Franco-ren sentzura baino gogorrago eta okerrago baitzen euskaldunena, Txillardegia, Hartzabal, eta Mirandek ezagutu duten bezala.

Mirande bere ipuñak idazten hasi zeneko giroaren ezagugarri ederrena da, nola haren obra sano zelako gazteria usteltzera zoalako salaketa egin zela; salaketa horren egileak dena moko ta orroa Bilboko apezpikuaren gana jo zuen, sotanak hegoak emanik, gure idazlea euskal Herrian debeka zezan. Handik bizpalau urteren buruan, arrazoin berdinekin, euskal elelderren maisu Ormaetxetarrak horixe bera dio, *Jakin-en*, agirian ordea, ez izkutuan, 1960.an, 5.6.alean:

“ *Barrenak ez dit agintzen ixilik egotea, liburu onek gaurko gazte jendearen artean egin dezaken kaltearengatik. Leartza liburu ontako giza-nagusia, europear biurtu zaigu, izurri gaizto batean beintzat. Ez dugu emen olakorik bear*”

Josan Arzari, berdin, holako sotanadun batek, gobernadoreztan kexa ipiñi zion. Beraz garaiko idazle laikuen obrak, ez omen dute benetako Euskal Herria erakusten, eta bestalde fikzio kaltegarriak dira. Orain, gazte batzuek garaiko idazleak jorratzean, ahaztu egiten dute Txillardegik eta Mirandek, irakurlegoa gogoan, holako euskal ideologiari ihardokitzeko, beren fikzioan tesisak sartzen zituztela, baina mundu zabaleko literatura guztietan tesisak dauzkaten nobelak oro baztertu bekar balira, gehienak erre behar litazke, Sarasola-ren egokitasunean sartzeko, Txillardegiz mintzo baitio:

“ *tesis bat frogatzeko behar horrek, problematiko bihurtzen du Txillardegiren nobelagintzaren baliogoa etorkizunari buruz.* (I. Sarasola, *Euskal literaturaren historia*, Lur, Donostia, 1970, 93.orrialdean)

Goratik erran beharra dago, klasikurik, hots oinarririk ez zeukan euskal nobelagintzak, ezin zezakeala, garai hartan, modernutasunaren luxu hutsean indarririk gal, eta Txillardegi ta Mirande ez balira izan Saizarbitoriak ez zukean, ez nobela berri egiteko bidea hartuko, ez eta baliman ere euskaraz idatziko. Orain modan dago kaletar eta modernu kalifikatibuekin ahoaren eta lumaren gozatzea, gure idazleek ez zuten holako asmorik, nahiz biak ezinago hiritar izan eta beren garaian, euskal gizartearen aldera, modernu. Bestalde ez da baliman edozein tesis izatea, gorago gaitzesten dena, baina kritikariaren amets urdinak hukitzen dituen tesis a baita *Elsa Scheelen*-en agertzen eta nekeza baita dotrina zuritik, gorrira igaro ondoren, gabe bizitzea.

Jon Miranderen tesis ta antitesisa

Jon Mirandek, lehenik, bere antitesisa idatzi zuen, ipuiñak ondu zituelarik eta humorezko lan batean, bere giza-nagusi, edo heroien sailak aipatzen ditu, bere gogoko kezka *behiei* kondatuz:

bizi minez herioara doatzenak
herri minez etsiturik daudenak
ikas minez nazkatuak direnak.

Garaiko euskal konzentziaren negatibu, antsiaren eta heriotzaren irudiz idazten ditu bere jende baztertuen ipuiñak, gizartearekin konformagaitz direnak, setsu, jabetasun eta politika tabuak gainditzen dituztenak, ezezkortasuna xurgatuz.

Gure idazlearen tesis nobelan agertzen zaigu, hor ikusiko dugunez hogeitahamar urteetako gizonaren ta hamaika urteetako neskaren maitasunak bi irakurketa dituelatik; lehen maila gertaeren benekotasunari lotua, bigarrena asmakizunaren mailan ta sinbolikan.

Beraz ez zaigu ahaztu behar Miranderen fikziorako bidea ideologia helburu jakin batekin sortua dela.

Jon Miranderen asmakizun bideak

Euskal literaturan Jon Mirandek, orduan, nahiz berritu, nahiz sartu dituen asmakizunbideak iparralde herrietako literaturak gogoratzen dizkigute. Ipuñetan humorearen bidea da, maiz agertzen zaiguna, *humore beltza* “Eresi kantari” “Gauaz parke batean” “Zazpi gizeraile” “Behiak” ipuinetan; *ironia mingarria*, olerki batzutan hala nola “Euskaldun zintzoen balada” satiran. Errealitatearekin urruntasuna hartzeko bide hori ez da berria naski, baina, Miranderen aurretik maketoen eta euskaldun gaiztoen (gorrien) aipatzeko mugatua zen. *Erdainu garratza* da bigarren bidea. *Haur Besoetakoa* nobelan jende zintzoez karikatura aspergarri ta sinboliku batzu ematen zaizkigu: andregai, sexya, lengusu diruzalea, neskame zahar zintzoa.

Hirrugarren bidea, *mitologiarena*. Hau da, beharbada, olerkitan ere arkitzen den fikzio nagusia eta Miranderen idazlanetan bi mitologia iturri baditugu, euskaldunena eta keltena. Ikusi dugu gure idazleak nola pagantasuna bizi-askatasun ta etika berri bezala ikusten zuen; orain, euskal mituei buruz ari zelarik ez zuen sineste berria berpizteko gogorik, hona zer idatzi zidan behin:

“ *Interesantena, basajauna, lamiña edo gizotso bat topatu lukeen norbait aurkitzea litzaidake (ez dezazula otoi uste ukan burutik egina naizela, eta izaki horietan sinesten dudala, kristauak aingeruetan sinesten duten bezain naiboki (xinpleki); baina gure psikearen “Arkhetypen” dira eta ikusgune hortarik izate piska bat emaiten ahal zaie). (J. Mirande *Idazlan hautatuak*, 303 .orrialdean, 1961.ko eskutitza)*

Asmakizunaren ihesbidea

Garaiko errealitatea ukatzen zuen ezkeror, trufa ta parreaz kanpo ihesbide nagusia da, heroen desegitea, beren buruak hiltzen dituztelarik batean, oztopo diren jendeak hilaz bestean, askotan ere eriotzari guruzko meditaketean bakea arkituz.

Ihesbide gisa gorputzaren sorgortzaileak, ahazkortzaileak, nola alkola ta loegiteko erremedioak, bere ipuiñetako ta nobelako jendeen behineko sendagailuak dira.

Bi ihesbide horiek ez dira soilki fikziozkoak izan Miranderen gan, baina bereak zituen depresio beheralditan loa galdurik, lo sendagailuetatik alkoolerako joanetorriak egiten baitzituen, baita bere giza-nagusietan kondatzen zigun, bere buruaz beste egitea, bere buruan obratu baitu, asmakizuna errealitate bihurtuz bere Eriotzaren, ordua, aukeratuz.

Jon Miranderen asmakizun ederrena

Haur Besoetakoa, Jon Mirandek idatzi zuelarik, maiz elkar ikusten genuen; irakurri nuen; kritikatu nion; aldatu zuen eta bere helburuaren berri banekien idatziz eta hitzeginaz. Behin ere nobela horren egiteko abioa eta benetako heroia ezagutu nuen, baina gure idazleak fikzioz, famili komeria izan zena, goratu zuen, hiru fikzio elementu sartuz, pedagogiaren aipamena, itsasoaren zeregina, Gazteen Lurra, kelt sinestea itxaropen bezala hartuz; bestalde trajeria aterabidea asmatu egin zuen.

Irakurketaren mailan, lehen idazketaren ondotik esan nion aipatu zidan sinbolika, irakurleak ikus zezan, giltz batzuk sar zetzan bere testuan; ez du esan nahi pedofiliari buruz diona ez dela kontutan hartu behar, baina nobelako neska gure idazlearentzat, berak amestaturiko Euskadi da eta nobelako gizona gehienetan Mirande da eta abertzaletasunarekin izan zituen ametsak neska bezala itotzen direnean, eta idazlea, bere pertsonaia nagusia bezala bere burua hiltzera joaiten. Bigarren mailako irakurketa hortan euskal kultura, eta euskal eskola nola ikusi nahi lukean esaten digu, gorago ikusi dugun bezala bere hitzez:

“ *eskoletako programak moldatzen dituzten asto jakintsuak eskandaliza erazterainokoan*” (lib.aip. 28.orrialdean)

Bai filosofia, latin ta grekoa, hain baztertuak ditugunak gogoko zituen gure idazleak.

Arrazoin zuen Gabriel Aresti-k Jon Miranderen adiskide zenak *Haur besoetakoaren* sarreran idatzi zuenean

Otoi: Liburu hau, haur listoen eta gizon tontoen eskuetatik urruti gorde bedi

Gauzak aldatu ote dira azken hamabi urteetan, *Haur Besoetakoaren* fikzioa hobeki uler eta onar dezagun?. Hona *Eganen* eman nahi izan zuenean, zer idatzi zidan:

Mitxelenaren guthun bat hartu berri dut... baina ezin publikera dezakela borobilki erraiten deraut... bertzela “akabo aldizkaria”...(Lan hautatuak,196.orr.)

Haur Besoetakoaren giltz batzu aipatu dizkitzuet, hona lau. Lehenean, neska gizonarentzat zer den argi ta garbi esaten zaigu:

“ *Gizonak, Theresari begira zegokiolarik, bere herri-minaren jaioterri hura zekusan barruko begiekin...* (lib.aip.8.orr.)

Geroago neskaren gorputzaz mintzo gizona gogoetan ari da:

“ *Eta orain susmatzen hasia zen gorputz eder hori, bere edertasun mozgorgarriagatik eta guztiz ere, sinbolo bat baizik ez zela, haren bihotz urduria herri-minez jotzen zuen zerbaiten sinbolaria, baina oi! inoiz ez zuen orain sinbolo hori behar bezala ikertzeko astirik izanen...* (lib.aip.18.orr.)

Liburuaren erditan beste aipamena:

“ *...Hogei eta hamasei ordubete haren gorputxoa ikusi gaberik zegoela eta herriminaren antzora, sistatzen zion bihotza gabetasun horrek* (lib.Aip.49.orr.)

Herri min horri, irlandarren mitologia izenaz baliatuz, helburua ematen dio Gazteen lurra edo uharte dohatsuak (kelten hizkuntzan *Tir na Nóg*) eta itsasoa ararteko delarik, dio:

“ *Haurraren gorputza hondatua zen; uraren oldarrak engoiti bazeraman hainbat gutziatu zuen zabalarantz, Gazteen Lur hainbeste amestu hartaraino...*(Lib.aip.104.orr.)

Euskal Herri min hori, Zuberoan idatzitako lan batean aipatzen du, behiekin trufaz hitzeginez:

“ *Ni, ordea, gizakume bat baizik ez naiz: herriminez bizi nintzen, hemendik urrun eta ikus! herri hau dela ta dut orain min...*(Lan hautatuak, 129.orr.)

Argi ta garbi egon bedi, Miranderen *Haur Besoetako*a sortzen, hurbildik ikusi bainuen egileak ez zuela kreaizaile huts izateko ilusiorik izan; lehenik bere pertsonai eredu, edo ta berak zionez bere protagonista aurkeztu baitzidan. Halatan ere gure idazleak ez digu benetako bizitza kondatzen, famili komeria nazkagarria izan baitzen eta gehienetan erreallitateak ez digu gertakizun erakargarri aintz eskaintzen eta fikzioen hegoak behar dira, ezin delarik erreallitate hori ere imitatu Bigarrenik, hain zuzen, poetika irtenbidearekin batean, *pagan mistika* adierazia gaineratuz, erreallitateari iheseginaz tesisa gainditzen du.

Mirandek ongi zekien erreallitatearen nobelak ez zuela gerorik benetakoaren ihakin hutsa zitekela, urririk eta debalde arilka zitekera, absurduraino, beraz bere protagonistek egiten dituzten egintza bakunen bidez, idazlea poetika adierazia ematera iristen da; zorionez *Haur Besoetako*an protagonistak ez dira benetakoak, egiazkoak, biziak baina fikziozkoak, hortakotz irakurlea bere mundutik ihes eroanaz, kondapenari erakartzen eta lotzen du, lilluratzen du. Beharbada bere laburrean gure nobelatxoak, ipuin batzuen ezagugarria dauka alegia *krisis bat* arilkatzen digula.

Lehen irakurketari mugatuz, pedofiliaren gogo erreallitatea, baita gorputz erreallitateak nahikoa zehatzki agertzen badira ere ez da beharbada osoki idazlearen irudimenak hala asmatua delakotz, baina

agure idazleak *pedofiliaren experentzia* zuelakotz ere bai; hola uste gabea, protagonista ta *idazlea* bat ez izanik ere gogaide dira. *Idazlea* ere beste mail batean, bigarren irakurketan agertzen zaigu, nobelari ematen dion sinbolika, idazlearen biziaren miraila, ispilua izan nahi bailuke, baita idazlearen atsegin eta minen fikzioa, berak idatzi zidan bezala:

“Bere ideiak moralari eta antzeari buruz”

Duela hilabete Joseba Sarrionandiak *Maiatz*-en laugarren zenbakirako Miranderen ohoretan idatzi saioa igorri zidan; agertuko denean literaturako ninfulez idatzitako lan bikain horrek *Haur Besoetakoa* argituko digu, Lewis Carrol, Edgar Poe, Petrarca ta Tassoren adibidez (4. zbk.).

Jon Miranderen ipuñak

Antitesis ipuñ horietan idazleak sekulan bizitzan erabiliko ez zituen aterabideak hartzen ditu, gogozko eraiketak, gogozko belarrondokoak ematen ditu, bere gisako katarsia egiteko; holako batzuen berri eman gogo dizuet. *Eresi kantari* hartzen badugu, senitarteko nahigabeagatik idatzi duela badakit. Nahigabe horren gainditzeko fikzioaz baliatzen da idazlea. Zer gertatu zen? Miranderen arreba euskaldun batekin ezkontzekoa zen ta frantses batekin egin; orduan esan zidan “illoba erdaldunak izanen ditut”. Ipuin hortan frantses senarra, andere euskaldunak itzultzen dion zuberotar eresi zaharraz trufatzen da, aspertzaraino bere Descartes zaletasuna eta logikaren legeak dirdiraziz, andereak bere senarra hiltzera eroaiteraino.

Beste ipuñ batetan senarrak du andrea hiltzen, eramaten duen burjes bizitza motzaz gogaiturik; hain zuzen *Ametsa* izenburuko kondaketa hortan idazleak bere nahigabea fantasmitzen du: garai hartan Jon Mirande-k bretoin andregaia eduki zuen Luisa izenekoa eta ipuinean bezala “lanean ezagutua, elkarrekin bazkaltzen”; andregaiak beste batekin ezkontzeko utzi zuelarik lumaren bitartez bihotz minaz askatu zen, kondairaren azkenean senar-pertsonaiak

andrea hiltzen baitu, urkatzen mozkorraldi batean. Ezkontza ta burjes materiazale bizitzaren ukapena da, nahigabearen katarsisa denbora berean. *Ametsa* idatzitako urtean gertatu zen guztia eta harrigarriena da nola handik hogeitahamar urte, bere senarretik berezirik, Luisa noizpeinka Jonekin bizitzera itzuliko den. Luisa hura izanen da gure idazlea bizirik azkenhatsetan ikusiko duena Gabon gauean hiltzen ari eta beldurrez inor abisatuko ez duena, erruduna hartua izan ez zedin; halaxe bizitzak ipuiña gezurtarazi du.

Berdin 1951 ean idatzi zuelarik *Ur Bazterrean* zion:

“ *Bihar ezkontzen da Etxeoreneko Joana, ez Jakesekin haatik*” (Idazlan hautatuak, 142.orrialdean)

baina hemen fikzioa da, agian, Zuberoako urarekin, Uhaitzarekin eta inguruko loreekin hitzegiten duela eta loreen iragankortasuna ikusita, urak egiten dion deiarri “ator enekin” delakoari, gor egoten da, loreek diotelarik “oro hilkizun dira, polit eta ezti direnak oro: nesken irriak, haurtxoen irriak “eta Jakesek “zail senditu zituen zainak, gogor gogoa eta gudalanda izandako bihotza baketu zen azkenekotz (aip.lib. 145.orrialdean)

Bere arazoak literatura bihurtzeko, itzulpenen bidez, kanpotar ereduak eduki zituen, Poe, Saki, Kafka, Joyce, nahiz gero bere bidea hartu. Asmakizun hutsezko idazlerik badenik ez dut uste; benetako fikzioa orrialde zuria izango lizateke eta oraino paperak bere errealtate baluke.

Idazleak, orduko idazleak, fikzioa bere utopiekin nahasi baldin baditu gure literaturaren egoerak dauka errua: frantses idazleek beren nobela berria sortzeko izan dituzten baldintzak, Euskal Herriean ez ditugula eduki, eufemismua da. Jon Miranderen azken euskal idazkia, eta hamasei urteez euskaraz idatzi ondoren, eman zigun ordeinuan”, Herri Saindu ta Demokratikoaren parabola” (Igelan) hola burutzen zuelarik, fikzioa eskaini zigun:

“ *Eta gau batez gordailuz, gudari mugazainak hil eta, guztiek Ameriketarat ihes egin zuten*” (Igela, 1963-7-23)

Fikzio hori errealitate bihur ez dadin, nahikoa lan badugu egiteko... agian, Jon Mirandek ohi zuen formulaz beharrezkoa genuke:

“Jainkoak eta ez-jainkoak zuekin izan bitez”

Txomin Peillen, 1983.5.9
(Donostian eman ez zen mintzaldia)